

วิสุทธิ

ความตาย

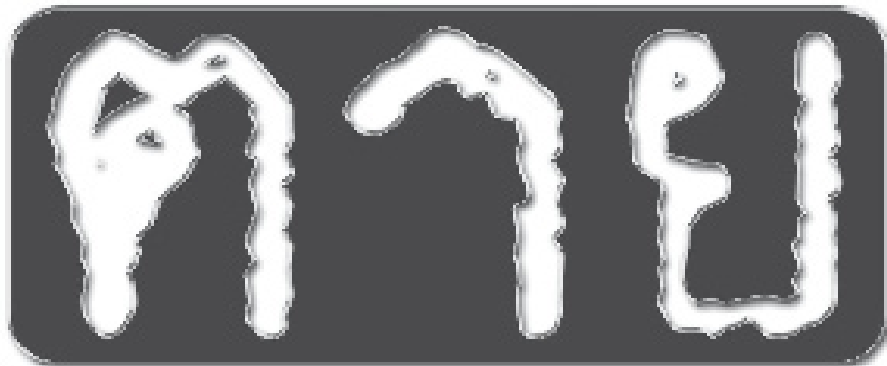
ความตายไม่ใช่เรื่องที่น่ากลัว
ความตายเป็นสิ่งที่ทุกๆ คนต้องประสบพบเจออย่างแน่นอน
ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่เว้นแม้แต่ต้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

วิสุทธิ วิสุทธิ

หนังสือคุณภาพในเครือเสียงเสียง เพียงเพื่อพุทธศาสน์

วิธีชนะ ความ

Author's Signature

ธรรมธรรม นำสันติสุข

ชาตกาล ๒๗ พ.ศ. ๒๕๕๕

มรณกาล ๘ ก.ค. ๒๕๖๖

“ธรรมทานมีผลมากกว่าทานอื่นๆ จริงๆ วัตถุทานก็ช่วยกัน แต่เป็นเรื่องมีชีวิตอยู่รอด อภัยทานก็เป็นเรื่องมีชีวิตอยู่รอด แต่มันยังไม่ดับทุกข์ มีชีวิตอยู่รอดอย่างเป็นทุกข์นะ มันคืออะไร ? เขาให้มีชีวิตอยู่ แต่เขาได้รับทุกข์ทรมานอยู่ นี่มันคืออะไร มันคืออะไร เมื่อรอดชีวิตแล้ว มันจะต้องไม่มีความทุกข์ด้วย จึงจะนับว่าดี มีประโยชน์ ข้อนี้สำคัญด้วยธรรมทาน มีความรู้ธรรมะแล้ว รู้จักทำให้ไม่มีความทุกข์ รู้จักป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ รู้จักหยุดความทุกข์ที่กำลังเกิดอยู่ ธรรมทานจึงมีผลกว่าในลักษณะอย่างนี้ มันช่วยให้ชีวิตไม่เป็นหมัน วัตถุทานและอภัยทาน ช่วยให้รอดชีวิตอยู่ บางทีก็เฉยๆ มันสักว่ารอดชีวิตอยู่เฉยๆ แต่ ถ้ามีธรรมทานเข้ามา ก็จะสามารถช่วยให้มีผลดีถึงที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้น ขอให้สนใจในเรื่องธรรมทาน”

Phongsakorn Inthapanyo

พุทธทาส อินทปญโญ.

งานส่งเสริมการสร้างหนังสือ เป็นธรรมทาน

ท่านที่ถวายหนังสือธรรมะ หรือพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมทาน
ขอให้ท่านจงเกิดความภาคภูมิใจเถิดว่า ท่านได้ทำสิ่งที่มีคุณค่า ๙ มงคล
ดังต่อไปนี้

๑. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการรักษาพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน วัฒนาถาวร
๒. ได้ชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญทานบารมีที่ขุดเย็บคือ ธรรมทานบารมี
๓. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
๔. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างความเจริญที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)
๕. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน
๖. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสันติภาพ และสันติสุขแก่ชาวโลก
๗. ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม
๘. ได้ชื่อว่าเป็นผู้ส่งเสริมในการเลือกสรรสิ่งที่ดีให้แก่ผู้รับ (เป็นผู้ให้ที่ดี)
๙. ได้ชื่อว่าเป็นผู้แสดงออกถึงน้ำใจอันดีงามของกัลยาณมิตร (มิตรที่ดี)

ท่านที่ได้บำเพ็ญธรรมทานบารมีดังกล่าวมาแล้ว ย่อมประสบแต่ความสุข
ความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และเป็นผู้ปราศจากทุกข์ โศก โรคภัย
ทั้งปวง

อกุชรา เอกิ เอกณฺจ พุทฺธรูปํ สมิ สฺยา*

สร้างอกุชธรรมหนึ่งอกุชร เท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์

*(ที่มา : ศาสนวงศ์ ฉบับพระปิณฑุศาสนานี, ๒๕๖๕)

คำนำ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สรรพสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย เพราะ
สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี ความตายก็เช่นเดียวกัน ซึ่งเหตุปัจจัยที่ทำให้มีความตายคือ
“การเกิด” เพราะมีการเกิดจึงมีการตาย ถ้าไม่มีการเกิดก็ไม่มีการตาย อันเป็น
ที่มาของประโยคที่ว่า ถ้าไม่อยากตายก็ต้องไม่เกิดอีก

เมื่อมีการเกิดก็ต้องมีการตาย นี่เป็นกฎของธรรมชาติที่ต้องเป็นไปตาม
นั้น โดยที่ใครหรือสิ่งใดก็มีอาจเปลี่ยนแปลงได้ ความเกิดจึงเป็นจุดเริ่มต้นของ
การเดินทางไปสู่ความตาย และแม้ว่าทุกคนจะรู้ในกฎข้อนี้ดี แต่จะมีใครสักกี่คน
ที่ยอมรับในกฎเกณฑ์นี้ได้ โดยมากเห็นแต่คนอยากเกิดแต่ไม่อยากจะตายด้วยกัน
ทั้งนั้น

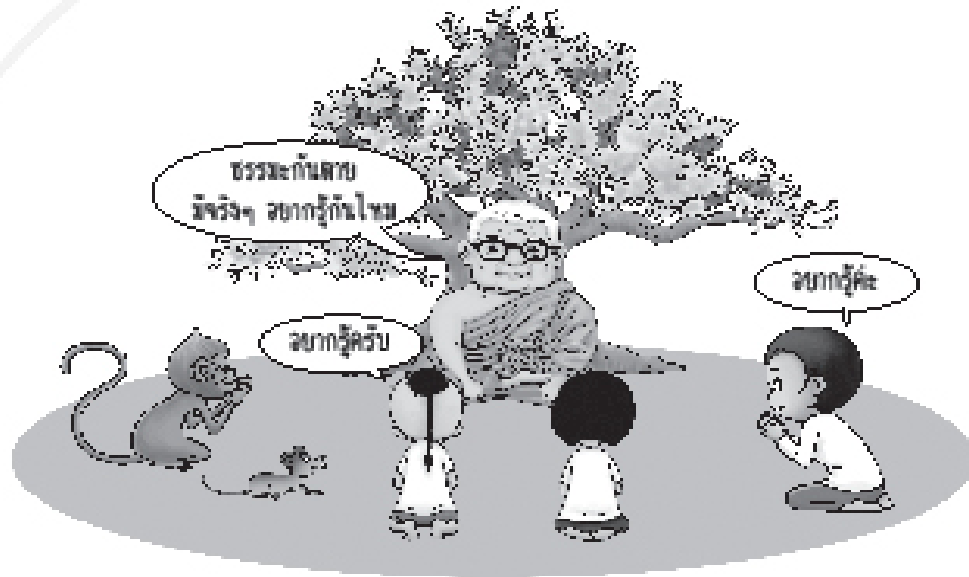
ความที่อยากเกิดแต่ไม่อยากตายนี้ ถือเป็นความต้องการที่สวน
กระแสกฎของธรรมชาติ และเมื่อธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามกฎซึ่งขัดกับ
ความต้องการของเรา สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ เราเป็นทุกข์ ทุกข์อันเกิดจากการฝืน
กฎธรรมชาติ ดังนั้น ความเข้าใจถึงกฎของธรรมชาติและ การปฏิบัติต่อกฎของ
ธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง จึงเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะนำไปสู่ความสิ้นทุกข์
สิ้นสุดการเวียนว่ายตายเกิดในที่สุด

หนังสือ “วิธีชนะความตาย” เล่มนี้ เป็นบทพระธรรมเทศนาอันทรง
คุณค่าของหลวงปู่พุทธทาสที่ฝากไว้เป็นมรดกธรรมแก่โลก ซึ่งท่านได้ชี้ทางแห่ง
การเข้าถึงความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และหลักการปฏิบัติต่อธรรมชาตินั้น
อย่างถูกต้อง อันจะเป็นผลให้เราเข้าถึง เข้าใจ วางใจ ยอมรับ และสามารถ
เอาชนะความทุกข์ได้ทุกประการ แม้กระทั่งความทุกข์จากความตาย

ข้าพเจ้าจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ จักเอื้อประโยชน์สุขให้
กับทุกท่านได้อย่างดียิ่ง จนกระทั่งเข้าถึงความพ้นทุกข์ มีชัยชนะเหนือความตาย
เข้าสู่พระนิพพานได้ในชาติปัจจุบันนี้ทุกท่านเทอญ

ณัฐพันธ์ ปิ่นทวีเกียรติ

วิชณะความตาย*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
อดีต อุนฺหิตฺสฺสวิชโย ชมฺโม โลเก อนฺุตฺตโร
สพฺพสฺตฺตหิตตฺถาย ตํ ตวํ คณฺหาติ เทวเตติ
ชมฺโม สกุกจฺจํ โสตฺพุโท-ติ

ณ บัดนี้ จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา ความเชื่อ และวิริยะ ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญองกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระพุทธศาสนาของพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย จะยุติลงด้วยเวลา

* พระธรรมเทศนาแสดงในงานฉลองอายุของอุบาสิกาผู้หนึ่ง เมื่อ ๒๐๔ มกราคม ๒๕๐๔ ที่จังหวัดเพชรบุรี

ธรรมะกับเตาды พระพุทธเจ้าเคยแสดงแก่เทวดา

หัวข้อธรรมเทศนาในวันนี้ ดังที่ได้ยกขึ้นไว้มนั้ มีอยู่ว่า...

“อตุถิ อุนุหิสสุวิขโย สมุโม โลก อุนุตุตโร”

มีใจความว่า ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียดนั้นมือยูในโลก

เนื่องด้วยการบำเพ็ญกุศลในวันนี้ เป็นการบำเพ็ญกุศลเพื่อความยืดยาวของอายุ เป็นเหตุให้ระลึกนึกถึงสิ่งซึ่งจะอำนวนยให้สำเร็จตามความประสงค์นั้น สิ่งซึ่งจะอำนวนยให้สำเร็จประโยชน์เช่นนี้ มิได้มีสิ่งอื่น นอกจากธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียด

ดังที่มีเรื่องเล่ากันไว้ในคัมภีร์พิเศษบางแห่งว่า เมื่อเทวดาคนหนึ่งเดือดร้อน เนื่องด้วยจะถึงคราวสิ้นสุดลงแห่งอายุ ได้ค้นรมมีประการต่างๆ ไม่มีใครจะช่วยให้ความเดือดร้อนนั้นระงับไปได้ ในที่สุดได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระองค์ได้ตรัสถึงธรรมะข้อนี้ คือข้อที่ขึ้นด้วยบทว่า **“อตุถิ อุนุหิสสุวิขโย สมุโม โลก อุนุตุตโร”** อันเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทชาวไทยเรา

* ผ้าประเจียด หมายถึง ผ้าแดงลงเลขยันต์ ใช้ผูกคอหรือต้นแขน เป็นเครื่องรางป้องกันอันตราย

เชื่ออะไรต้องมีเหตุผล

เรื่องที่กำลังจะเกิดขึ้นจะจริงอย่างไรไม่สำคัญ คือไม่ต้องเชื่อตามเรื่องนั้นๆ ก็ได้ หากแต่ถ้า จะต้องพิจารณาด้วยปัญญาของตนเองว่า เรื่องทำนองนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ นี่เป็นกฎเกณฑ์ของพุทธบริษัททั้งหลาย

พุทธบริษัททั้งหลายไม่เชื่อตามที่บุคคลอื่นบอก การที่เป็นดังนี้ ก็เพราะปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธเจ้าที่ว่า “อย่าเชื่อตามบุคคลอื่น” ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลี เช่น กาลามสูตร* เป็นต้น ซึ่งมีคำตรัสไว้ว่า
อย่าเชื่อด้วยเหตุที่ว่า ผู้นี้เป็นครูของเรา
หรืออย่าเชื่อโดยเหตุที่ว่า คำกล่าวนี้มีอยู่ในปิฎก

เราควรจะคิดดูให้ดีว่า การที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ดังนี้ มีความมุ่งหมายอย่างไร “อย่าเชื่ออะไรโดยที่ไม่มีเหตุผล แต่เพียงว่า ผู้นี้เป็นครูของเรา” นี่ย่อมหมายความว่า แม้พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เป็นครูของเรา แต่เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสไม่ให้เชื่อ ข้อนี้เป็นหลักของพุทธศาสนาซึ่งเป็นอย่างนั้นเอง

* กาลามสูตร (อ่านว่า กา-ลา-มา-สุต) คือ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้านเกษตรปัตติยนิมม แคว้นโกศล เป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชน ไม่ให้หลงเชื่อสิ่งใดๆ อย่าง 맹าย ให้เหตุผล โดยไม่ใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง ถึงคุณหรือโทษ หรือดีไม่ดี ก่อนที่จะปักใจเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ประการ (อ่านต่อ หน้า ๘)

แม่คำของพระพุทธรองค์ ทำงแก้ห้วมเชื้อ หวกยังไม่ได้พิจรณเจงเห็นเจริง

เมื่อพระพุทธรองค์ยังทรงมีชีวิตอยู่ ได้ตรัสไว้ในทำนองนี้ จนถึงกับมีการถือกันเป็นหล็กห้วไป แม่พระสรวีบุตรก็ยังไม่ยั้งยั้งข้อนี้แก่พระพุทธรเจ้า ในที่เฉพะพระพักตร์ว่า “ข้าพระพุทธรองค์มิได้เชื่อพระผู้มีพระภคเจ้าคอก แต่จักเชื่อความเห็นแจ้งของตนเอง ด้วยตนเอง” พระพุทธรองค์ได้ทรงสรสุ

และข้อที่ตรัสว่า อย่าเชื่อเพระเหตุว่ข้อความนี้มีในปิฎก (ไม่ได้พูดถึงไตรปิฎก เพระว่ยังมีได้มีการจัดเป็นพระไตรปิฎก จึงได้ตรัสแต่เพียงว่ อย่าเชื่อ เพระเหตุว่ข้อความนี้มีในปิฎก) ข้อนี้ก็เหมือนกันกับที่ตรัสว่...

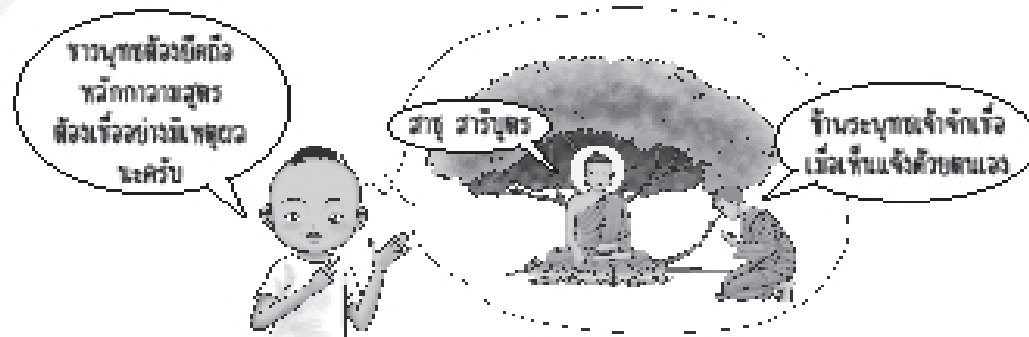
อย่าเชื่อแม่แต่พระองค์เองตรัสในทันที
จะต้องพิจรณาคูให้เห็นตามที่เป็นเจริง
เชื่อด้วยสติปัญญาของตน แล้วจึงเชื่อตามทีตรัสนั้น
หรือตามทีมีอยู่ในปิฎกทั้งหลาย

เป็นอันว่ ข้อแรกทีสุด เรจะต้องพิจรณพิจรณาคว่ สิ่งนี้จะป็น
อย่างไร จะควรเชื่อหรือไม่

กาลามสูตร มีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. อย่าเพิ่งเชื่อตามทีฟัง ๆ กับมา ๒. อย่าเพิ่งเชื่อตามทีทำต่อ ๆ กับมา ๓. อย่าเพิ่งเชื่อตามคำเล่าลือ ๔. อย่าเพิ่งเชื่อโดยอ้างคำสร ๕. อย่าเพิ่งเชื่อโดยนิกคต ๖. อย่าเพิ่งเชื่อโดยศคคณเณร ๗. อย่าเพิ่งเชื่อโดยนิกคิตตามแนวเหตุผล ๘. อย่าเพิ่งเชื่อเพระถูกกับทฤษฏีของตน ๙. อย่าเพิ่งเชื่อเพระมีรูปลักษณะทีควรเชื่อได้ ๑๐. อย่าเพิ่งเชื่อเพระผู้พูดเป็นครูภคอรชย์ของตน

ธรรมะที่สามารถป้องกันความตายมิอยู่ในโลก ข้อนี้เก๋อย่างแท้จริง

ข้อนี้กล่าวว่า เหตุใดเดือดร้อนด้วยการที่จะต้องสิ้นอายุ แล้วไป พุทธาวินัยที่จะระงับความเดือดร้อนนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสคำดังกล่าว นี้จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เพียงไรนั้น...

เราต้องพิจารณาดู

ถ้าถือว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้มีขึ้นจริงๆ

คำกล่าวนี้ก็ระบุชัดอยู่ในตัวแล้วว่า

“ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียดนั้น มิอยู่ในโลกนี้”

ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียด หมายความว่า

ธรรมะซึ่งสามารถจะป้องกันอันตราย แม้กระทั่งความตาย

ธรรมะ เป็น ปัจจัยตัดตั้ง คือ เป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตน ปฏิบัติเอง พิจารณาเอง รู้เอง เห็นเอง เข้าถึงเอง พันธุกรรมเอง ไม่สามารถให้ใครปฏิบัติแทนกันได้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ท่านจงลองมาดูเถิด” ว่าสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสสอนนั้นเป็นความจริงไหม พันธุกรรมได้จริงไหม เป็นเหตุเป็นผลจริงไหม เมื่อเข้ามาศึกษา ปฏิบัติ และพิจารณาด้วยตนเองแล้ว ก็จะได้ คำตอบ

ป้องกันตายมิได้ ๒ แบบ ไม่ให้ตายก่อนอายุขัย ไม่ให้ตายอย่างเด็ดขาด

เมื่อพูดถึงสิ่งซึ่งป้องกันความตาย คนก็จะพากันสงสัยว่า จะป้องกันได้อย่างไร

สิ่งซึ่งจะป้องกันความตายนั้น มีอยู่ ๒ ความหมาย

๑. ความหมายหนึ่งก็คือ อย่าให้ตายก่อนอายุขัย นี้ หมายความว่า ให้อยู่ไปจนถึงสิ้นอายุขัย เท่าที่จะอยู่ได้เพียงไร นี้ก็อย่างหนึ่ง

๒. อีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการป้องกันโดยสิ้นเชิง คือ ไม่ให้มีความตายโดยประการทั้งปวง นี้เป็นธรรมะสูงสุด

เมื่อเข้าถึงธรรมะสูงสุดนั้นแล้ว

คนนั้นจะไม่มีวันเกิด ไม่มีความแก่ ไม่มีความตาย เพราะถอนอุปาทานว่า “เรา” ว่า “ตัวเรา” หรือ “ของเรา”

เสียได้ ไม่มีตัวเรา ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล

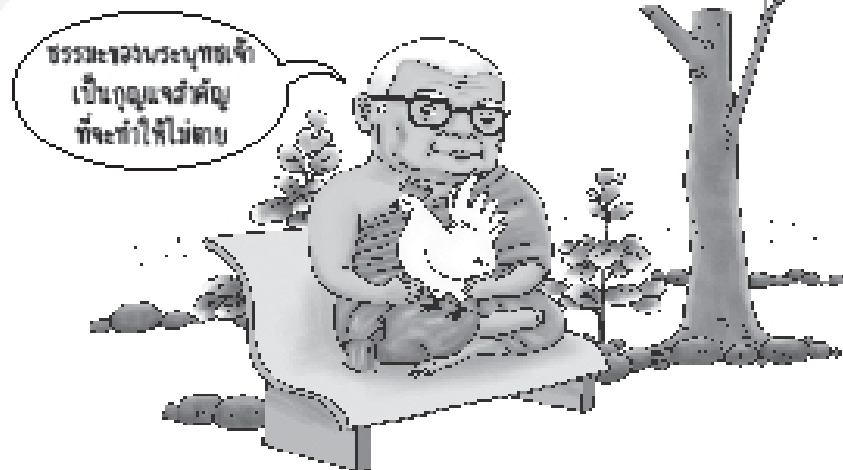
ตัวตนของเรา หรือของเขาสัก

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ไม่มีความตาย

เป็นผู้อยู่เหนือความตาย พ้นจากความตายโดยสิ้นเชิง

* “อุปาทาน” คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน เป็นของกู ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง
อ่านเพิ่มเติมได้ในระบบบรรยายของหลวงปู่พุทธทาส คู่มืออนุบาล ฉบับอ่านง่าย แจกใจง่าย
เล่ม ๓ : อุปาทาน ๔ (อำนาจของความยึดมั่น) โดย สำนักพิมพ์เสียงเขียน

ป้องกันตายไม่ว่าแบบไหน ต้องอาศัยธรรมะเหมือนกัน

ธรรมะเป็นเครื่องกำจัดเสีย หรือป้องกันเสียซึ่งความตาย มีอยู่สองความหมายดังนี้ แต่เหมือนกันตรงที่เรียกว่า “ธรรม” เหมือนกัน

๑) จะป้องกันความตายได้ ชั่วที่จะให้อยู่ไปจนถึงอายุขัยนั้น ก็ต้องใช้ “ธรรมะ”

๒) จะป้องกันไม่ให้ตายเลยโดยประการทั้งปวง คือ กลายเป็นผู้รู้จักหรือถึงความไม่ตายที่เรียกว่า “นิพพาน” ไปนี้ ก็ต้องใช้สิ่งที่เรียกว่า ธรรม เพราะฉะนั้น ควรจะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” นี้ว่ามีอะไรบ้าง และจะป้องกันความตายได้อย่างไร

อาตมาอยากจะให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย ได้ทราบถึงความหมายของคำว่า “ธรรม” ไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมะต่อไปข้างหน้า

“ธรรม” คำเดียวสั้นๆ

แต่เมื่อกิจจรรยี้ด้วยความหมายหลากหลายนัย

คำว่า “ธรรม” โดยความหมายต่างๆ ไปนั้น มีทางที่จะพิจารณาได้ดังนี้ ตามภาษาบาลี คำๆ นี้ นับว่าเป็นคำประหลาดพิเศษที่สุด หรือจะถือว่า พิเศษ ประหลาดที่สุดในโลกก็ยิ่งได้ เพราะ...

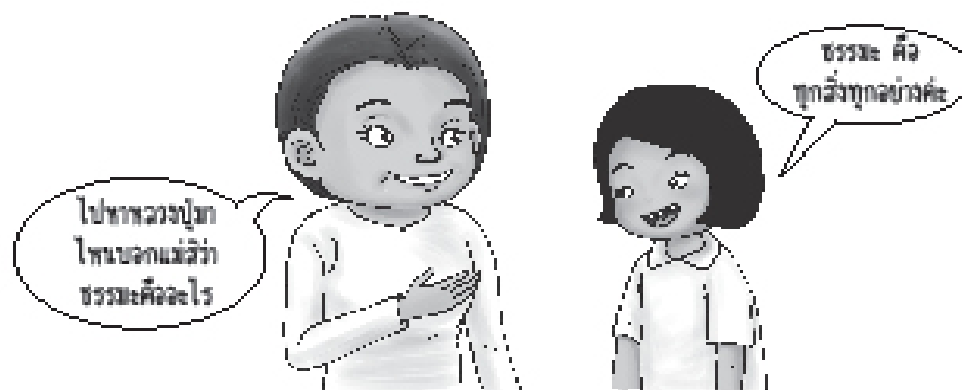
คำว่า “ธรรม” คำเดียวสั้นๆ

หมายถึง ทุกสิ่งไม่ว่าอะไรหมด

ใคร ในภาษาไทย มีคำเช่นคำนี้บ้าง

คือ คำเดียวหมายถึง สิ่งทุกอย่างไม่ว่าอะไรหมด

แต่ในภาษาบาลีนี้มี และเราก็รับเอามาใช้ในภาษาไทยของเรา โดยไม่ต้องแปล เรียกว่า “ธรรม” ไปตามเดิม ตามภาษาบาลี

“เราต้องเรียนธรรมะตัวจริงจากครู บรม กาย ใจ” — จากหนังสือพุทธทาสตอบคำถาม, พุทธทาสภิกขุ

“ธรรม” ความหมายที่ ๑ คือ ตัวัธรรมชาติ หรือ สภาวธรรม

เมื่ออยากจะทราบว่า คำว่า “ธรรม” ได้เล็งถึงอะไรแล้ว ก็มีทางที่จะพิจารณาได้ดังนี้

นัยที่ ๑) “ธรรม” คือ ตัวัธรรมชาติ หรือสภาวธรรม
นัยอันแรก คำว่า “ธรรม” นี้ หมายถึง ธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่าง
ซึ่งในทางวัตรวาของเรามากจะเรียกว่า “สภาวธรรม”
ธรรมที่เป็นอยู่เอง หรือสิ่งที่เป็นอยู่เอง
ถ้าเรียกโดยภาษาชาวบ้าน หรือนักศึกษาอย่างปัจจุบัน
ก็ต้องเรียกว่า “ธรรมชาติ”

นัยที่แรก หมายถึง ตัวัธรรมชาติทั้งหลาย ทุกสิ่งทุกอย่าง
ไม่ยกเว้น จะเป็นรูปธรรม นามธรรม หรือความคิด ความนึกอะไร
ก็ตาม ซึ่งมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายตามธรรมชาติแล้ว เรียกว่าธรรมชาติ
ทั้งนั้น แต่ภาษาบาลีเรียกว่า “ธรรม” เฉยๆ

“ธรรม” ความหมายที่ ๒

คือ สัจธรรม หรือ กฎของธรรมชาติ

นัยที่ ๒) “ธรรม” คือ สัจธรรม หรือ กฎของธรรมชาติ

นัยที่ ๒ คำว่า “ธรรม” หมายถึง กฎของธรรมชาติ
ขึ้นชื่อว่า ธรรมชาติทั้งหลาย ย่อมมีกฎอยู่ในตัวมันเอง
เช่น สิ่งที่เราเรียกว่า ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ เหล่านี้
เป็นธรรมชาติ แต่ในสิ่งนั้นๆ มีกฎของธรรมชาติ
ว่าจะต้องเป็นอย่างไร

เช่น ถูกความร้อนเข้าจะเป็นอย่างไร ถูกความเย็นเข้าจะเป็น
อย่างไร หรือว่าสังขารร่างกายของเรา หรือของสัตว์ทั้งหลายก็ตาม
แม้ที่สุดแต่ต้นไม้ที่เป็นของธรรมชาติก็ตาม ย่อมมีกฎเกณฑ์อยู่ในสิ่ง
นั้นๆ ว่าร่างกายนี้จะต้องเป็นอย่างนั้น จะต้องเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ ภูเขา
ก้อนอิฐ ก้อนหิน ทุกสิ่งทุกอย่าง ก็มีกฎเกณฑ์ว่า จะต้องเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้ ส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์นี้ เราเรียกว่า กฎของธรรมชาติ แต่กฎ
ธรรมชาติชนิดนี้ ในภาษาบาลีก็ตั้งเรียกเพียงสั้นๆ ว่า “ธมฺม” หรือ “ธรรม”
เฉยๆ อย่างเดียวกัน หรือที่เรามักจะเรียกกันตามภาษาวิသวาอารามนี้
ว่า “สัจธรรม” เมื่อเราเรียกว่า สภาวธรรม เราหมายถึง ตัวธรรมชาติ
เมื่อเราเรียกว่า สัจธรรม เราหมายถึง กฎเกณฑ์ธรรมชาติ

กฎของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง คือ “พระไตรลักษณ์” อนิจจัง
(ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความทุกข์) อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) อ่านเพิ่มเติมได้ในธรรม
บรรยายของหลวงปู่พุทธทาส คู่มือมนุษย์ ฉบับอ่านง่าย เข้าใจง่าย เล่ม ๒ : ไตรลักษณ์
(ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง) โดย สำนักพิมพ์เสียงเสียง